

Конституційний вимір верховенства права та принципу моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2024

Дата публікації: 2024-12-16

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijnyj-vymir-verkhovenstva-prava-ta-pryntsypu-moralnoi-vidpovidalnosti-pered-majbutnimy-pokolinniamy/>

Відомості про автора

УДК: 342.45

Ян Берназюк

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду

e-mail: bern1979@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2353-4836

Анотація

Постановка проблеми. Написати цю статтю мене спонукала одна дискусія на лекції з конституційного права, під час якої студенти в процесі обговорення неоднозначної (колізійної) норми закону, що регулює соціальні права людини, майже одностайно висловилися стосовно необхідності застосування загальновизнаного принципу найбільш сприятливого тлумачення закону на користь людини як складової верховенства права. Аргументи аудиторії досить переконливо ґрунтувалися на положеннях Конституції України, міжнародних договорів та практики Європейського суду з прав людини, які, зокрема, гарантують безумовність обов'язків держави, яка проголосила себе соціальною, визнають людину та її права найвищою цінністю, а також забороняють приймати закони, що звужують права людини.

Разом з тим, погляди студентів кардинально змінилися у процесі дискусії після отримання інформації, що саме таке тлумачення закону передбачає додаткові витрати з бюджету, які можуть бути покриті за рахунок досить невеликого вибору варіантів дій для Уряду та Парламенту: збільшення податків, проведення додаткової грошової емісії з одночасним зниження купівельної спроможності національної валюти та пришвидшенням інфляційних процесів, скорочення видатків на інші фінансовані державою сфери (освіта, інфраструктура, оборона тощо) або здійснення запозичень, які повинні будуть повертатися майбутніми поколіннями.

Саме думка, що витрати держави сьогодні можуть відбуватися, зокрема, за рахунок коштів майбутніх поколінь найбільше вплинула на зміну підходу студентів до сприйняття такої універсальної цінності як верховенство права в аспекті захисту соціальних прав.

У нових аргументах аудиторії вже була згадка про Преамбулу Конституції України, в якій Верховна Рада України наголошує на усвідомленні відповідальності перед «попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями». Серед трансформованих мотивів уже акцентувалася увага на необхідності врахування при тлумаченні закону, що регулює соціальні права людини, також принципу пропорційності (збалансованості, співрозмірності, домірності).

У кінцевому рахунку аудиторія погодилася з тим, що три (збільшення податків, грошова емісія та скорочення деяких видатків) з чотирьох джерел покриття додаткових витрат на соціальні цілі є менш привабливими для Уряду та Парламенту (передбачають реальну та негайну критику з боку суспільства), а тому найбільш

прийнятним може бути саме останній варіант: здійснення запозичень, які повинні будуть повертатися майбутніми поколіннями.

Саме таке «невидиме» обмеження прав майбутніх поколінь ймовірно потребує превентивного захисту та публічної дискусії, пояснення та схвалення. Спокуса Уряду та Парламенту перекласти відповідальність (борги) на майбутні покоління без їх згоди може не повною мірою відповідати критерію справедливості.

Таким чином, принцип відповідальності за майбутні покоління в нашому дослідженні напряду пов'язаний з питанням рівня захисту соціальних прав, їх співвідношенням з іншими правами, а також можливості суду через тлумачення законів частково впливати на зміну соціальної та бюджетної політики держави. Це питання також є досить чутливим для значної кількості соціально незахищених груп населення, а тому безпосередньо зачіпає питання суспільних інтересів та національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти проблеми відповідальності суб'єктів праворозуміння та правозастосування перед нинішніми та майбутніми поколіннями досліджували у своїх роботах такі відомі іноземні науковці та практики як Том Бінгем, Юло Вооглайд, Альберт Венн Дайсі та Ганс Петтер Ґравер. Деякі питання, присвячені принципу відповідальності за майбутні покоління, зокрема, у сфері соціального захисту та збереження довкілля також висвітлені у роботах українських науковців та практиків таких, наприклад, як Вронська Анна, Козюбра Микола, Панкевич Олег, Рабінович Петро, Стеценко Семен та ін. Окремі аспекти застосування адміністративним судом принципів верховенства права, пропорційності, правової визначеності, а також тлумачення закону на користь особи та пріоритетності захисту суспільних (публічних) інтересів досліджувались також автором цієї статті [1-6]. Однак, на сьогодні у науковій літературі є не достатньо дослідженим саме принцип відповідальності перед майбутніми поколіннями як критерій зваженого підходу до реалізації деяких конституційних прав, зокрема, стосовно захисту соціальних прав та прав на безпечне довкілля, які безпосередньо залежать від економічного розвитку (фінансових можливостей) кожної держави, що взяла на себе відповідні зобов'язання.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження конституційної основи співіснування цінності верховенства права та принципу моральної відповідальності за майбутні покоління, головним чином, в аспекті захисту соціальних та екологічних прав людини.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження дозволило встановити певну тенденцію стосовно зміни наукових підходів у питанні свободи у тлумаченні (правозастосуванні) законів, прийнятих парламентом.

Так до обмеженого підходу до такого тлумачення можна віднести погляди А.В. Дайсі, який свого часу писав, що досвідчений юрист не зобов'язаний знати, які закони були вчора, і ще менше – які вони були сто років тому або які вони будуть завтра; вони тільки повинні вміти встановити та роз'яснити принципи права, які діють сьогодні [7].

Сучасний підхід до місця та ролі судді у питаннях тлумачення законів, які безпосередньо впливають на суспільні інтереси, уже кардинально відрізняється.

У своїй відомій книзі «Мислити як громадянин» Юло Вооглайд справедливо зазначає, що права, обов'язки і відповідальність діють разом і є взаємопов'язаними, оскільки якщо одна із ланок відсутня чи нечітка, то в будь-якій системі неминуче почнеться чи продовжиться спад. Почуття відповідальності (так влаштовані всі сфери життя й рівні регуляції) може розвинути в тих, хто має реальну можливість самому брати участь у процесі формування рішень [8].

У свою чергу Ганс Петтер Ґравер, автор досить відомого дослідження про особливості діяльності судді, вважає, що шляхом тлумачення, судді надають законам іншого значення, коли цього потребують зміни, що відбуваються в суспільстві, та з'являються нові соціальні потреби. Беручи таку активну участь у розвитку законодавства, вони, напевно, повинні нести й солідарну відповідальність за стан справ, що виникли.

Він також стверджує, що закони не застосовуються самі по собі. Завжди є моральний суб'єкт, який несе відповідальність за застосування закону, судді несуть моральну відповідальність за свої дії. Тому відповідальність судді не може залежати від того, поділяє він позитивістські погляди чи сповідує природне право. Судове рішення є вольовим актом, вчиненим морально відповідальним суб'єктом, і суддя повинен

відповідати перед своїм сумлінням за те, що робить, незалежно від того, якої позиції правової філософії дотримувється чи за якою здійснюється аналіз [9].

Повертаючись до вже згадуваної дискусії з студентами стосовно особливостей фінансування Урядом сфери, зокрема, у період економічної кризи, варто навести слова Юло Вооглайд, який вважає, що для того, щоб діяти відповідально, громадянину потрібно: бути достатньо поінформованим; бути достатньо досвідченим, щоб передбачати й усвідомлювати як хороше й необхідне, так і шкідливе, погане і небезпечне; бути достатньо освіченим, щоб розуміти, у якій галузі він має достатньо інформації, досвіду й освіти; бути достатньо чесним, щоб не брати участь у таких процедурах ухвалення рішень, де відсутні готовність бути відповідальним і знання альтернативних можливостей; не видавати гадки, мрії, домисли тощо за реальні знання і вміння. Громадянам, які усвідомили себе, неважко зрозуміти, що всі члени суспільства мають рівні права. Усіма правами можна користуватися тою мірою, яка не порушує такі ж права інших людей і життєве середовище у всіх сенсах цього слова [8].

Наше дослідження буде неповним без аналізу наукових підходів до розуміння природи соціальних прав, їх місця серед інших прав людини, ролі та об'єктивної можливості держави гарантувати ці права, а також впливу стану економіки на тлумачення законів, які передбачають захист соціальних прав людини.

Як свого часу зазначив Том Бінгем, загального консенсусу щодо того, які права і свободи є засадничими, не існує навіть серед цивілізованих держав. У деяких країнах, що розвиваються, в економічному зростанні вбачають більшу вартість, ніж у захисті прав особи, а в деяких ісламських країнах певні права, що їх цінують інде, якщо й отримують якийсь захист, то дуже малий. Слід визнати, що зовнішні межі деяких засадничих людських прав не чіткі. Однак усередині конкретного суспільства, як правило, панує доволі велика згода щодо того, де саме слід проводити розмежувальні лінії в якийсь певний час, хоча з часом ці стандарти змінюються, і в крайньому разі, є суди на те, щоб їх провести [10].

У своєму нещодавньому дослідженні Козюбра Микола справедливо звертає увагу, що до загальних викликів, які притаманні самій природі соціальної держави і соціальних прав, в умовах війни, розв'язаної РФ проти України, додається безліч нових викликів, зумовлених воєнним станом: вимушена міграція, різке падіння виробництва та значне загострення проблеми із забезпеченням права на соціальний захист багатьох категорій громадян, особливо в результаті втрати годувальника, дітей-сиріт, інвалідів; соціальні права військовослужбовців; зростання безробіття та ін.

Вчений також намагається сформулювати критерії можливої зміни (трансформації) підходів до тлумачення в Україні у період військового стану положень законів, що гарантують захист соціальних справ: «Здавалося б, що в цих умовах, якщо виходити з позиції про визначальний вплив на реалізацію соціальних прав людини фінансових можливостей держави, ці права мала б спіткати доля, яку пророкують ідеологи краху ідеалів соціальної держави й «неприродності» соціальних прав, - різке скорочення державних видатків на соціальну сферу, а зрештою, у зв'язку з можливим затягуванням війни - повної відмови держави від її фінансування. Проте такі сумні перспективи соціальним правам, з огляду на викладене вище, навряд чи загрожуватимуть. І не тільки тому, що суттєву допомогу в фінансуванні соціальної сфери в умовах війни надають зарубіжні партнери України. Навіть без цієї допомоги держава не могла б усунутись від виконання своїх зобов'язань у цій сфері, хоч суттєве скорочення соціальних видатків за таких обставин, очевидно, стало б неминучим. Проте таке скорочення має відбуватися з обов'язковим дотриманням принципу людської гідності та справедливості» [11].

Схожі підходи стосовно неминучості перегляду «договору поколінь» у частині фінансування соціальних прав громадян країн Європейського Союзу висловлені у роботі Біресборн Дірк, судді Федерального соціального суду м. Кассель (Німеччина): «З посиленням на відповідні джерела, демографічні зміни мають вплив на Німеччину та багато інших країн. Збільшення тривалості життя завдяки досягненням медичних наук та кращому харчуванню за останні десятиріччя, а також зниження народжуваності створюють проблеми для системи, заснованої на «договорі поколінь». Старіння населення спричиняє зростання пенсійних виплат, медичного обслуговування та соціальних послуг. Очікується, що потреба в реабілітації збільшиться, коли покоління бебі-бумерів досягне відповідного віку. Кошти соціального страхування впливають на трудові витрати підприємств та на їхні рішення стосовно інвестицій у Німеччині, а працівники страждають від

зниження заробітної платні через підвищення додаткових витрат на робочу силу. Крім того, існують сумніви в тому, чи сьогоднішнє покоління, яке оплачує внески, отримає належну пенсію в майбутньому» [12].

Досить однозначно стосовно застосування принципу відповідальності за майбутні покоління у сфері соціального захисту свого часу висловився Конституційний трибунал Республіки Польща у Рішенні № 50/5/A/2014 від 7 травня 2014 року (справа К 43/12): стабільність державних фінансів є конституційною цінністю, яка потребує захисту; збереження незбалансованості держбюджету в довгостроковій перспективі, на який можуть вплинути дотації пенсійного фонду, є життєм у борг майбутніх поколінь, оскільки обмежує їхні можливості розвитку, а отже є невиконанням зобов'язань щодо забезпечення їх країни в принаймні непогіршеному стані [13].

Свого часу судді Великої Палати Верховного Суду звернули увагу на таке поняття як «публічний інтерес у належному розподілі бюджетних коштів» та зауважили з посиланням на відповідні джерела, що перший і основний рівень системи пенсійного забезпечення в Україні становить солідарна система, що базується на засадах солідарності, субсидування, здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України на умовах та в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Низький рівень зайнятості населення фактично унеможлиблює проведення в країні справедливої соціальної політики, коли всі громадяни беруть участь у формуванні та розподілі суспільних ресурсів. Тобто, більша частина нинішнього покоління громадян працездатного віку не є учасниками соціального страхування, а кількість платників єдиного внеску є значно меншою, ніж пенсіонерів. Це створює сьогодні не тільки загрози для розміру дефіциту Пенсійного фонду, унеможлиблює в багатьох випадках наше бажання значного підвищення рівня пенсійного забезпечення, але й ставить під загрозу пенсійне майбутнє тих людей, які сьогодні повинні працювати і сплачувати пенсійні внески» [14].

Згідно з іншим підходом суд, змінюючи сталу власну позицію (правовий висновок), що стосується права необмеженої (значної) кількості осіб на додаткові непередбачувані виплати з бюджету, повинен зважати на положення статті 17 (захист економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу) та статті 95 Конституції України (бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами), а також повинен враховувати принцип відповідальності за майбутні покоління (responsibility for future generations) як складову верховенства права [15-16].

Досить детально питання соціальних прав як прав другого покоління розкрив у своєму дослідженні Олег Панкевич, який вважає, що відповідно до Загальної декларації прав людини, ідеал людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен зможе користуватися своїми економічними, соціальними та культурними правами – так званими правами «другого покоління». Вказані умови не можуть виникнути без певної діяльності такої держави, яку, починаючи з першої половини XX ст., стали відображати поняттям «соціальна держава».

Зазначений міжнародний договір проголошує, що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній та культурній галузях за допомогою національних зусиль та відповідно до структури і ресурсів кожної держави (ст. 22). Положення цієї та інших статей (23–27) Декларації, присвячених правам «другого покоління», були розвинені в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Європейській соціальній хартії, конституціях багатьох держав, у тому числі й України.

Означені права відрізняються від прав людини «першого покоління», тобто громадянських і політичних, принаймні, у двох аспектах. По-перше, своїми змістовними характеристиками, по-друге – способами їхньої реалізації та захисту. Якщо права громадянські (особистісні) та політичні головним чином спрямовані на забезпечення свободи від протиправного втручання державної влади (негативні права), то для соціально-економічних прав характерною є якраз наявність претензій на забезпечення і здійснення інтересів індивіда за допомогою державних дій (позитивні права) [17].

На думку Петра Рабіновича, у найширшому розумінні всі людські права є соціальними, а тому несоціальних прав людини взагалі не існує. Водночас, як відомо, в юридичній та й в інших суспільних науках поняття «соціальні права» в певний період, з певних причин почало вживатися і у дещо іншому – більш вузькому, так

би мовити, спеціалізованому значенні (так зване друге покоління прав людини). Критеріальною властивістю так званих соціальних прав людини, яка дозволяє вирізнити їх з-поміж інших людських прав другого покоління, може слугувати, умовно кажучи, їх аліментарність, яка полягає у тому, що держава через норми названої галузі права забезпечує (чи, принаймні, полегшує) фізичне, матеріальне існування людини – її виживання (при цьому незалежно від будь-яких соціальних, а нерідко й індивідуальних характеристик, «параметрів» людини). Йдеться отже про такі ситуації, коли певна людина (або навіть її сім'я) не може самотійно, насамперед своєю працею, забезпечити нормальне, для певних конкретно-історичних умов – існування, і суспільство в особі держави бере таку людину на своє утримання, аліментує її [18].

У свою чергу, Семен Стеценко вважає, що під соціальною державою необхідно розуміти якісно новий рівень реалізації державою соціальної функції, пріоритет соціального компоненту у правотворчій та правозастосовній діяльності, взяття державою на себе та виконання соціальних зобов'язань щодо всіх громадян чи їх певних категорій. Основними обставинами, які варто враховувати при аналізі соціальної держави як теоретико-правового та практичного феномену, є, по-перше, розуміння сутності реалізації на практиці певних соціальних прав (скажімо інвалідами, пенсіонерами) дозволяє констатувати, що нерідко відсутність можливостей для задоволення своїх соціальних потреб призводить до фактичної неможливості існувати (жити). У таких випадках насправді мова йде про стирання межі між соціальними та природними правами (зокрема, правом на життя); по-друге, необхідність опрацювання питання щодо «адресатів» реалізації соціальної функції держави: ними повинні бути всі громадяни держави чи лише особи з певними соціальними характеристиками? Тут наявні дві принципові позиції: 1) соціальна функція держави – для всіх; 2) соціальна функція держави – лише за певних життєвих обставин [19].

Свого часу, автор цього дослідження вивчав питання висновків Конституційного Суду України в аспекті можливого обмеження соціальних прав у період економічної кризи (дефіциту бюджету), а також у період воєнного стану (боротьби нації за існування) [20-22].

У контексті нашого дослідження варто зауважити, що принцип відповідальності за майбутні покоління на сьогодні вже досить детально розроблений та застосований у сфері охорони довкілля.

Нещодавно Федеральний Конституційний Суд Німеччини постановив, що положення Федерального Закону про зміну клімату від 12 грудня 2019 року, які регулюють національні кліматичні цілі та річні обсяги викидів, дозволені до 2030 року, несумісні з фундаментальними правами, оскільки їм бракує достатніх механізмів для подальшого скорочення викидів. Суд вирішив, що обов'язок держави стосовно захисту життя та здоров'я впливає з Основного Закону Німеччини та включає обов'язок захищати від ризиків, пов'язаних із зміною клімату, таких як спеки, лісові пожежі, урагани, сильні опади тощо. Це також може породити об'єктивний обов'язок захищати майбутні покоління. З огляду на майбутні траєкторії необхідного скорочення викидів, суд вважає, що існує підвищений ризик серйозних втрат свободи, оскільки в недалекому майбутньому буде існувати короткий проміжок часу для технологічного та соціального розвитку, необхідного для того, щоб нинішній спосіб життя, все ще орієнтований на значну кількість CO₂, трансформувався в нейтральну до клімату поведінку шляхом, сумісним із повагою до свободи. Іншими словами, якщо ми занадто швидко використаємо залишковий вуглецевий бюджет, пізніше ми зіткнемося із необхідністю встановити суттєві обмеження фундаментальних прав і свобод. Одне покоління не може споживати значну частину бюджету CO₂, несучи відносно незначну частку зусиль, якщо це передбачає залишення майбутніх поколінь із важким тягарем та суттєві втрати свободи. Цей тягар не може бути покладений непропорційно на майбутні покоління [23-26].

У продовження цього Анна Вронська справедливо зазначає, що «довкілля не має кордонів, і зберегти нашу планету для прийдешніх поколінь – це наша загальна мета та наш загальний обов'язок» [27].

У 2021 році на той час Прем'єр Великобританії Борис Джонсон під час виступу у Глазго, Шотландія, на 26-ій кліматичній конференції ООН «COP26» заявив, що світ прив'язаний до «пристрою судного дня» та попередив колег, що вони зіткнуться з прокляттям майбутніх поколінь, якщо не діятимуть рішуче [28].

У 2019 році на XX Конгресі Міжнародної Асоціації Кримінального Права «Кримінальна юстиція та корпоративний бізнес» у своєму виступі Папа Римський Франциск звернув увагу на «ідолопоклонство ринку»: тендітна, вразлива людина опиняється «беззахисною перед інтересами обожненого ринку, який стає єдиним правилом». Принцип максимізації прибутку, ізольований від усіх інших міркувань, веде до моделі відчуження,

яка жорстоко зачіпає тих, хто страждає від соціальних та економічних витрат у сьогоденні, водночас прирікаючи майбутні покоління платити за його екологічні витрати. У цьому сенсі нещодавно Отці Синоду для Панамазонського регіону запропонували визначити екологічний гріх як дію чи бездіяльність проти Бога, проти ближнього, спільноти та довкілля. Це гріх проти майбутніх поколінь і виявляється в діях і звичках забруднення та руйнування гармонії навколишнього середовища, у порушеннях принципів взаємозалежності та в розриві мереж солідарності між створіннями [29].

Важливим у контексті нашого дослідження є аналіз Орхуської Конвенції, яка у Преамбулі та статті 1 передбачає, що кожна людина має право жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я та добробуту, а також зобов'язана як індивідуально, так і спільно з іншими людьми захищати і покращувати навколишнє середовище на благо нинішнього та прийдешніх поколінь; з метою сприяння захисту права представників нинішнього і прийдешніх поколінь жити в навколишньому середовищі, сприятливому для їх здоров'я та добробуту, кожна зі Сторін гарантує права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, відповідно до положень цієї Конвенції [30].

Висновки:

Принцип моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями як складова верховенства права відносно недавно почав розроблятися у науково-теоретичній площині, закріплюватися у міжнародних договорах та національному законодавстві різних країн, а також втілюватися у практичній діяльності органів правозастосування та правосуддя.

Сферами найчастішого використання принципу моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями є правовідносини, пов'язані з соціальним захистом та охороною довкілля, що головним чином зумовлено специфікою цих сфер, а саме, відтермінованістю у часі моменту прийняття рішень відповідних суб'єктів владних повноважень та «візуалізацією» їх наслідків, а також об'єктивністю наявності протиріч між приватним (індивідуальним, персоніфікованим) інтересом та суспільним (публічним, як правило, неінституціоналізованим) інтересом, що може бути представлений міжнародними інституціями, громадськими організаціями тощо.

На сьогодні існує доцільність офіційного тлумачення Конституційним Судом України положення Преамбули Конституції України, в якій Верховна Рада України наголошує на усвідомленні відповідальності перед «попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями», зокрема в аспекті сфер, суб'єктів та форм, у якій повинна відбуватися така відповідальність, а також методів запобігання порушення такого конституційного «зобов'язання».

У законах України «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України» та інших спеціальних законах потрібно передбачити положення, згідно з якими рішення про здійснення внутрішніх та зовнішніх запозичень приймається за умови попереднього оприлюднення детального розрахунку суми вже існуючого державного внутрішнього і зовнішнього боргу у розрахунку на кожну працездатну особу та суми щорічної суми обслуговування та погашення таких боргів у розрахунку на кожну працездатну особу з урахуванням демографічного прогнозу.

Існує потреба у публічній дискусії також стосовно доцільності ініціювання змін до Кодексу адміністративного судочинства України в частині удосконалення регулювання порядку розгляду зразкових справ, рішення в яких передбачають додаткові витрати з Державного бюджету України для певної групи осіб, а також підвищення ефективності виконання рішень Верховного Суду у такій категорії справ. Новий порядок, зокрема, може передбачати обов'язковість залучення до розгляду таких справ у якості третіх осіб Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України; обов'язковість зазначення у тексті відповідного рішення Суду детального опису порядку його виконання стосовно всіх представників відповідної групи осіб (гарантування принципу рівності та унеможливлення необхідності кожного представника відповідної групи самостійно звертатися до адміністративного суду за захистом свого порушеного права), а також детального розрахунку необхідних додаткових сум з Державного бюджету України (за аналогією з положеннями частини третьої статті 91 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України») та перехідний період набрання рішенням Верховного Суду у зразковій справі законної сили (за аналогією з положеннями частини першої статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Перелік використаних джерел

- Берназюк Ян. Адміністративний суд: конституційний статус, завдання та місце в системі судоустрою України // Слово Національної школи суддів України. – 2023, № 2(43) 2023, С. 28-46. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2023_2_43/slovo02-23.pdf
- Берназюк Ян. Застосування принципу верховенства права (правовладдя) для вирішення колізій у законодавстві // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 4 (22) – серпень-вересень 2022 – С. 80-98. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/22/5.pdf>
- Берназюк Ян. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 6 (18) – грудня 2021 – С. 197-214. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/18/14.pdf>
- Берназюк Ян. Ефективність виконання судового рішення: між принципами обов'язковості (виконуваності), правової визначеності (res judicata) та принципом пропорційності (збалансованості). URL: <https://constitutionalist.com.ua/efektyvnist-vykonannia-sudovoho-rishennia-mizh-pryntsyypamy-obov-iazkovosti-vykonuvanosti-pravovoi-vyznachenosti-res-judicata-ta-pryntsyypom-proportsijnosti-zbalansovanosti>
- Берназюк Ян. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>
- Берназюк Ян. Суб'єкти захисту суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві // Слово Національної школи суддів України. 2021, № 4 (37), С. 85-96. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf
- Дайси А. В. Основы государственного права Англии. Введение въ изучение английской Конституции/ М.: Типограф. И.Д. Сытина, 1907. - 671 с. – С. 17.
- Вооглайд Ю. Мислити як громадянин. Посібник для тих, хто хоче мислити самостійно. Пер. О. Сауляк. Таллін: Ullo Vooglaiu Kirjastus OU, (2020). 448 с. – С. 36-37. URL: <https://vooglaid.org/uk/knyhy/myslyty-yak-hromadyanyn>
- Ганс Петтер Ґравер. Герої в суддівській мантиї: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів. Київ: Вид-во ТОВ "Компанія ВАІТЕ" - 326 с. – С. 196, 255 та 264. URL: https://nsj.gov.ua/files/1678273148Hans_Petter_Graver_Judicial_Heroes_E-Book.pdf
- Том Бінґем. Правовладдя /за заг. ред. Сергія Головатого - Київ: Ваїте, 2024. - 256 с. – С. 68.
- Козюбра Микола. Соціальна держава і соціальні права як цінності конституціоналізму: основні виклики та напрями трансформації в умовах війни // Соціальні права. Виклики воєнного часу: зб. тез. доп. Шостої міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 6 липня 2023 року). – Харків: Право, 2023. – 412 с. – С. 47-48. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/kas_rish/Zbirnik_tez_6_konferen_6_07_2023.pdf
- Біресборн Дірк Соціальна юрисдикція в Німеччині - під впливом наслідків війн // Соціальні права. Виклики воєнного часу: зб. тез. доп. Шостої міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 6 липня 2023 року). – Харків: Право, 2023. – 412 с. – С. 407-408. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/kas_rish/Zbirnik_tez_6_konferen_6_07_2023.pdf
- Рішення Конституційного Трибуналу Республіки Польща № 50/5/A/2014 від 7 травня 2014 року (справа К 43/12). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140000684/T/D20140684TK.pdf>
- Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду у справі від 17 січня 2019 року у справі № 805/402/18 (провадження № 11-644асі18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79217254>

Окрема думка судді Верховного Суду від 12 березня 2024 року у справі № 440/14216/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117598033>

Окрема думка суді Верховного Суду від 27 червня 2024 року у справі №300/3435/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120036550>

Панкевич Олег. Права людини другого покоління – «лакмусовий папірець» соціальності держави / Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с. – с. 84-88. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/Conference_04_09_2020

Рабінович Петро. Соціальні права людини: концептуально-методологічні аспекти інтерпретації / Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с. – с. 91-94. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/Conference_04_09_2020

Стеценко Семен. Соціальна держава: сучасний вимір поняття / Соціальні права та їх захист адміністративним судом / Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с. – с. 112-116. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/Conference_04_09_2020

Берназюк Ян. Конституційні гарантії реалізації в Україні права на соціальний захист / Застосування судами Конституції України: доктрина і практика. - Упорядники: А.А. Єзеров та Д.С. Терлецький, Київ: ВАІТЕ, 2022. - 602 с. - С. 442-470. URL: <https://constitutionalist.com.ua/zastosuvannia-sudamy-konstytutsii-ukrainy-doktryna-i-praktyka-zmist>

Берназюк Ян. Конституційні засади тимчасового обмеження соціальних прав у період дії воєнного стану: між приватним інтересом і правом нації на існування. URL: <https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijni-zasady-tym-chasovoho-obmezhenia-sotsialnykh-prav-u-period-dii-voiennoho-stanu-mizh-pryvatnym-interesom-i-pravom-natsii-na-isnuvannia>

Берназюк Ян. Спори в соціальній сфері: процесуальні аспекти. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/social_litigation_procedural_aspect_prezent.pdf

Bundesverfassungsgericht decision of 24 March 2021 1 BvR 2656/18, 1 BvR 78/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 288/20. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2021/bvg21-031.html>

Рішення Конституційного Суду Німеччини у справі Нойбауер проти Німеччини (Neubauer, et al. v. Germany) від 24 березня 2021 року) № 1 BvR 2656/18. URL: <http://climatecasechart.com/non-us-case/neubauer-et-al-v-germany>

Юдківська Анна. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2823522584643815&id=100009583042326

Мерник А.М. Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/diss/mernik/dis.pdf>

Вронська Анна. Питання охорони довкілля в практиці ЄСПЛ та їх вплив на судову практику в Україні. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/959173>

COP26: 'Moment of truth' as world meets for climate summit. URL: <https://www.bbc.com/news/science-environment-59105878>

Address of his holiness pope francis to participants at the world congress of the international association of penal law. Sala Regia, 15 November 2019. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191115_diritto-penale.html

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

Reference

1. Bernaziuk Ian. Administratyvnyi sud: konstytutsiyni status, zavdannya ta mistse v systemi sudoustroiu Ukrainy // Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. – 2023, № 2(43) 2023, S. 28-46. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2023_2_43/slovo02-23.pdf
2. Bernaziuk Ian. Zastosuvannia pryntsypu verkhovenstva prava (pravovladdia) dlia vyrishennia kolizii u zakonodavstvi // Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia expert: Paradigm of law and public administration № 4 (22) – serpen-veresen 2022 – S. 80-98. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/22/5.pdf>
3. Bernaziuk Ian. Pryntsyp proporsiinosti u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny // Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia expert: Paradigm of law and public administration № 6 (18) – hrudnia 2021 – S. 197-214. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/18/14.pdf>
4. Bernaziuk Ian. Efektyvnist vykonannia sudovoho rishennia: mizh pryntsypamy oboviazkovosti (vykonuvanosti), pravovoi vyznachenosti (res judicata) ta pryntsypom proporsiinosti (zbalansovanosti). URL: <https://constitutionalist.com.ua/efektyvnist-vykonannia-sudovoho-rishennia-mizh-pryntsypamy-obov-iazkovosti-vykonuvanosti-pravovoi-vyznachenosti-res-judicata-ta-pryntsypom-proporsiinosti-zbalansovanosti>
5. Bernaziuk Ian. Katehoriia «iakist zakonu» yak skladova pryntsypu verkhovenstva prava ta harantiia zastosuvannia sudom naibilsh spriatlyvoho dlia osoby tlumachennia zakonu. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>
6. Bernaziuk Ian. Subiekty zakhystu suspilnoho (publichnoho) interesu v administratyvnomu sudochynstvi // Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. 2021, № 4 (37), S. 85-96. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf
7. Daisy A. V. Osnovy gosudarstvennogo prava Anhliy. Vvedenie v yzuchenie anhliiskoi Konstytutsiy/ M.: Typohraf. Y.D. Sytyna, 1907. - 671 s. – S. 17.
8. Voohlaid Yu. Myslyty yak hromadianyn. Posibnyk dlia tykh, khto khoche myslyty samostiino. Per. O. Sauliak. Tallin: Ullo Vooglaiu Kirjastus OU, (2020). 448 c. – C. 36-37. URL: <https://vooglaid.org/uk/knyhy/myslyty-yak-hromadyanyn>
9. Hans Petter Graver. Heroi v suddivskii mantii: dobrosovisne (chesne) suddivstvo v umovakh amoralnykh zakoniv. Kyiv: Vyd-vo TOV "Kompaniia VAITE" - 326 s. – S. 196, 255 ta 264. URL: https://nsj.gov.ua/files/1678273148Hans_Petter_Graver_Judicial_Heroes_E-Book.pdf
10. Tom Bingem. Pravovladdia /za zah. red. Serhiia Holovatoho - Kyiv: Vaite, 2024. - 256 s. – S. 68.
11. Koziubra Mykola. Sotsialna derzhava i sotsialni prava yak tsinnosti konstytutsionalizmu: osnovni vyklyky ta napriamy transformatsii v umovakh viiny // Sotsialni prava. Vykyky voiennoho chasu: zb. tez. dop. Shostoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Administratyvna yustytisia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky» (m. Kyiv, 6 lypnia 2023 roku). – Kharkiv: Pravo, 2023. – 412 s. – S. 47-48. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/kas_rish/Zbirnik_tez_6_konferen_6_07_2023.pdf
12. Biresborn Dirk Sotsialna yurysdyktsiia v Nimechchyni - pid vplyvom naslidkiv viin // Sotsialni prava. Vykyky voiennoho chasu: zb. tez. dop. Shostoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Administratyvna yustytisia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky» (m. Kyiv, 6 lypnia 2023 roku). – Kharkiv: Pravo, 2023. – 412 s. – S. 407-408. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/kas_rish/Zbirnik_tez_6_konferen_6_07_2023.pdf
13. Rishennia Konstytutsiinoho Trybunalu Respubliky Polshcha № 50/5/A/2014 vid 7 travnia 2014 roku (sprava K 43/12). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140000684/T/D20140684TK.pdf>
14. Okrema dumka suddiv Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi vid 17 sichnia 2019 roku u spravi № 805/402/18 (provadzhennia № 11-644asi18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79217254>

- 15.Okrema dumka suddi Verkhovnoho Sudu vid 12 bereznia 2024 roku u spravi № 440/14216/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117598033>
- 16.Okrema dumka sudi Verkhovnoho Sudu vid 27 chervnia 2024 roku u spravi №300/3435/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120036550>
- 17.Pankevych Oleh. Prava liudyny drugoho pokolinnia – «lakmusovy papirets» sotsialnosti derzhavy / Sotsialni prava ta yikh zakhyst administratyvnym sudom. Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 4 veresnia 2020 roku). Kyiv: 2020. 424 s. – s. 84-88. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/Conference_04_09_2020
- 18.Rabinovych Petro. Sotsialni prava liudyny: kontseptualno-metodolohichni aspekty interpretatsii / Sotsialni prava ta yikh zakhyst administratyvnym sudom. Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 4 veresnia 2020 roku). Kyiv: 2020. 424 s. – s. 91-94. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/Conference_04_09_2020
- 19.Stetsenko Semen. Sotsialna derzhava: suchasnyi vymir poniattia / Sotsialni prava ta yikh zakhyst administratyvnym sudom / Sotsialni prava ta yikh zakhyst administratyvnym sudom. Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 4 veresnia 2020 roku). Kyiv: 2020. 424 s. – s. 112-116. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/Conference_04_09_2020
- 20.Bernaziuk Ian. Konstytutsiini harantii realizatsii v Ukraini prava na sotsialnyi zakhyst / Zastosuvannia sudamy Konstytutsii Ukrainy: doktryna i praktyka. - Uporiadnyky: A.A. Yezerov ta D.S. Terletskyi, Kyiv: VAITE, 2022. - 602 s. - S. 442-470. URL: <https://constitutionalist.com.ua/zastosuvannia-sudamy-konstytutsii-ukrainy-doktryna-i-praktyka-zmist>
- 21.Bernaziuk Ian. Konstytutsiini zasady tymchasovoho obmezhenia sotsialnykh prav u period dii voiennoho stanu: mizh pryvatnym interesom i pravom natsii na isnuvannia. URL: <https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijni-zasady-tymchasovoho-obmezhenia-sotsialnykh-prav-u-period-dii-voiennoho-stanu-mizh-pryvatnym-interesom-i-pravom-na-tsii-na-isnuvannia>
- 22.Bernaziuk Ian. Spory v sotsialnii sferi: protsesualni aspekty. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/social_litigation_procedural_aspect_prezent.pdf
- 23.Bundesverfassungsgericht decision of 24 March 2021 1 BvR 2656/18, 1 BvR 78/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 288/20. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2021/bvg21-031.html>
- 24.Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Nimechchyny u spravi Noibauer proty Nimechchyny (Neubauer, et al. v. Germany) vid 24 bereznia 2021 roku) № 1 BvR 2656/18. URL: <http://climatecasechart.com/non-us-case/neubauer-et-al-v-germany>
- 25.Iudkivska Anna. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=2823522584643815&id=100009583042326
- 26.Mernyk A.M. Obmezhenia prav liudyny v umovakh osoblyvykh pravovykh rezhymiv. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/diss/mernik/dis.pdf>
- 27.Vronska Anna. Pytannia okhorony dovkillia v praktytsi YeSPL ta yikh vplyv na sudovu praktyku v Ukraini. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/959173>
- 28.COP26: Moment of truth as world meets for climate summit. URL: <https://www.bbc.com/news/science-environment-59105878>
- 29.Address of his holiness pope francis to participants at the world congress of the international association of penal law. Sala Regia, 15 November 2019. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191115_diritto-penale.html
- 30.Konventsiiia pro dostup do informatsii, uchast hromadskosti v protsesi pryiniattia rishen ta dostup do pravosuddia z pytan, shcho stosuutsia dovkillia (Orkuska Konventsiiia). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

Берназюк Ян. Конституційний вимір верховенства права та принципу моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями

Статтю присвячено дослідженню конституційної основи співіснування цінності верховенства права та принципу моральної відповідальності за майбутні покоління, головним чином, в аспекті захисту соціальних та екологічних прав людини. Автор узагальнив теоретичні наукові напрацювання стосовно досліджуваного питання, додатково акцентуючи увагу на застосуванні адміністративним судом принципів пропорційності, правової визначеності, а також тлумачення закону на користь особи та пріоритетності захисту суспільних (публічних) інтересів. У результаті дослідження напрацьовано нові підходи до реалізації деяких конституційних прав, зокрема, стосовно захисту соціальних прав та прав на безпечне довкілля, з огляду на їх безпосередню залежність від економічного розвитку (фінансових можливостей) кожної держави, що взяла на себе відповідні зобов'язання. Крім того, запропоновано для загального обговорення декілька конкретних змін до законодавства.

Ключові слова: верховенство права, справедливість, суспільні інтереси, національна безпека, тлумачення закону на користь людини, принцип пропорційності, прийдешні (майбутні) покоління, моральна відповідальність, бюджетна політика, зразкова справа, соціальний захист, екологічні права

Bernaziuk Ian. The constitutional dimension of the rule of law and the principle of moral responsibility to future generations

The article is devoted to the study of the constitutional basis of the coexistence of the value of the rule of law and the principle of moral responsibility for future generations, mainly in the aspect of protecting social and environmental human rights. The author summarized the theoretical scientific works related to the researched issue, additionally focusing on the application by the administrative court of the principles of proportionality, legal certainty, as well as the interpretation of the law in favor of the individual and the priority of protecting public (public) interests. As a result of the study, new approaches to the implementation of some constitutional rights were developed, in particular, in relation to the protection of social rights and rights to a safe environment, given that they directly depend on the economic development (financial capabilities) of each state that has undertaken the relevant obligations. In addition, several specific changes to the legislation were proposed for general discussion.

The author concluded that the principle of moral responsibility to future generations as a component of the rule of law has relatively recently begun to be developed at the scientific and theoretical level, to be enshrined in international treaties and national legislation of various countries, as well as to be embodied in the practical activities of law enforcement and justice bodies. The spheres of the most frequent use of the principle of moral responsibility towards future generations are legal relations related to social protection and environmental protection, which is mainly due to the specificity of these spheres, namely, the delay in time of the moment of decision-making by the relevant subjects of authority and their "visualization" consequences, as well as the objectivity of the presence of contradictions between private (individual, personified) interest and public (public, as a rule, non-institutionalized) interest, which can be represented by international institutions, public organizations, etc.

Key words: rule of law, justice, public interests, national security, interpretation of the law in favor of the person, principle of proportionality, coming (future) generations, moral responsibility, budgetary policy, exemplary case, social protection, environmental rights

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)